

Den Tösch een natuurgebied met Elerse geschiedenis

Historie

Vandaag kennen we Den Tösch als een waardevol natuurgebied in Neeroeteren dat zich kenmerkt door zijn natte moeraslandschap met vijver, broekbossen, rietvelden, elzenbroekbossen en enkele percelen in gebruik als landbouwgrond. Het gebied ligt ten zuiden van de Bosbeek en ten noorden van de Zanderbeek op de grens tussen Maaseik, Neeroeteren en Elen.

De Bosbeek ontspringt op het Kempense Plateau in As, naast de terril van Waterschei, op een hoogte van 79 m en stroomt via Neeroeteren en Maaseik naar de Maas in Aldeneik op een hoogte van 29 m. Een traject van zo'n 24 km met ongeveer 50 m val.

Het gebied kent een historische ontwikkeling die teruggaat tot de middeleeuwen. In de 13e of 14e eeuw werd de Bosbeek, tussen Jagersborg en Maaseik, gegraven om de stadswallen van Maaseik van water te voorzien en om watermolens, zoals de Langerenmolen en de Wurfeldermolen, aan te drijven. Deze ingreep leidde tot de vorming van het moerasgebied ten zuiden van de beek. Dit zal zeker een invloed gehad hebben op de natuurontwikkeling van deze gronden destijds gekend als moeras- en heidelandschap.

Door een ernstige voedselcrisis in 1845 - 1847, die leidde tot hongersnood en maatschappelijke onrust, werd in 1847 de *"Wet ter aanmoediging van de ontginning van woeste gronden"*, aangenomen om de landbouwproductie te verhogen en zo de voedselvoorziening te verbeteren. Gemeenten werden verplicht om deze onbebouwde, vaak onvruchtbare gronden zoals heide, moeras en gemeenschappelijke weiden te ontginnen en te verkopen. Het doel was om deze gebieden om te vormen tot vruchtbare landbouwgrond of productiebos, wat zowel de voedselproductie als de houtvoorziening ten goede moest komen.

Deze gronden werden vaak verkocht aan de hoogste bidder. Dit leidde ertoe dat grote stukken heidegrond gelegen in de Schootsheide in handen kwamen van rijke particulieren. Het consortium *"Société Liégeoise"* koopt 125 hectare heide en begint hier de zogenaamde "Wateringen". Nadien koopt *"Nagant"* nog 60 hectare heide dicht bij het dorp Neeroeteren, die eveneens worden omgezet tot wateringen. De naam Nagant verwijst naar de Belgische wapenmakers Émile en Léon Nagant, twee broers uit Luik. Zij waren belangrijke figuren in de wapenindustrie. Er ligt een villa met hooischuur, Elerweg nr 75, die in 1898 op het kadaster werd geregistreerd met als eigenaar Franchiscus Nagant uit Henegouwen en Gustaaf Adolph-Jozef Nagant uit Neeroeteren.

Afb.1 Villa Nagant – 1898

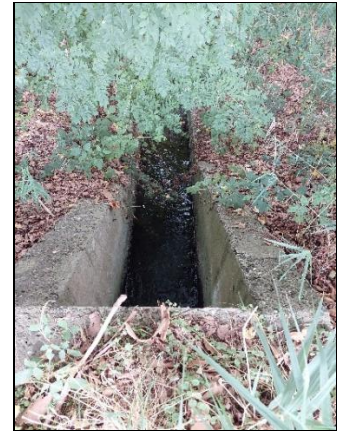

Afb.2 Boerderij Moskou - Gustaaf Nagant

Onder Nederlands bestuur werd vanaf 1822 de Zuid-Willemsvaart van Maastricht naar s' Hertogenbosch aangelegd. Hierdoor werd het mogelijk om de arme zandgronden te bevoeien met kanaalwater, waardoor de landbouwproductie werd verhoogd. Dit leidde tot grootschalige ontginningen en de aanleg van de Wateringen in de Schootsheide

Afb. 3: Watertap Zuidwillemsvaart te Rotem

Afb 4: Aanvoerkanal

In deze periode werd ook de Zanderbeek gegraven die een lengte heeft van 10 km. In de omgeving van de kanaalbrug in Rotem – Bergervan verkrijgt deze beek water uit de Zuid-Willemsvaart zoals de Wateringen. Ze stroomt via Rotem en Elen richting de Maas naar Labaer in Maaseik. Den Tösch situeert zich ten noorden van de Zanderbeek die zorgt voor de afwatering van het gebied richting de Maas. Zowel de Bosbeek als de Zanderbeek spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling van dit gebied.

Afb. 5: Ligingsplan Bosbeek - Zanderbeek

De naam “Den Tösch”

Kadastraal komen de plaatsnamen De Start, Het Langeren, de Wateringen, de Schootsheide en Eler Broek in de omgeving voor. Een gedeelte wordt in de volksmond omschreven als “Den Tösch”

Het woord ‘Tösch’ lijkt een verbastering te zijn van oudere Germaanse termen die een relatie hadden met “tussen” of “intermediair”. Het verwijst vaak naar een zone tussen twee werelden, zoals land en water, dorp en stad, of mens en natuur.

Het is een begrip dat zijn oorsprong vindt in de folklore en cultuur van bepaalde dialecten en streken, voornamelijk in het Nederlandse taalgebied. Hoewel exacte historische bronnen over de oorsprong beperkt zijn, wordt aangenomen dat het woord teruggaat tot de middeleeuwse periode, waar het mogelijk werd gebruikt om een bepaald type overgangsgedebiet, een symbolische scheiding of zelfs een fysieke ruimte aan te duiden.

In bepaalde Nederlandse dialecten, zoals Limburgs of Twents, worden woorden soms anders uitgesproken. “Tösch” zou een dialectvorm van “tussen” kunnen zijn.

Wanneer we historisch kaartmateriaal bekijken, liggen deze percelen woeste grond als moerasgebied” tussen de heide gebieden en de bebouwing van Maaseik - Wurfeld, Neroeteren en Elen.

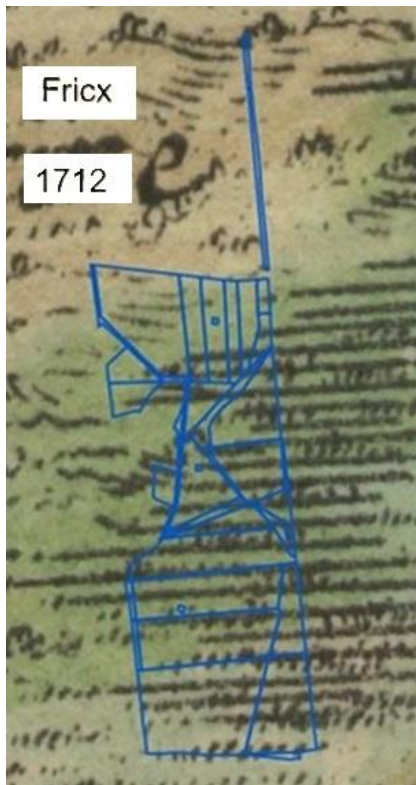
Oude kaarten

Oude landkaarten geven ons een inzicht in de plaatselijke toestand van destijds. We verkrijgen hierdoor een beeld van de landschapselementen en landbouwactiviteiten.

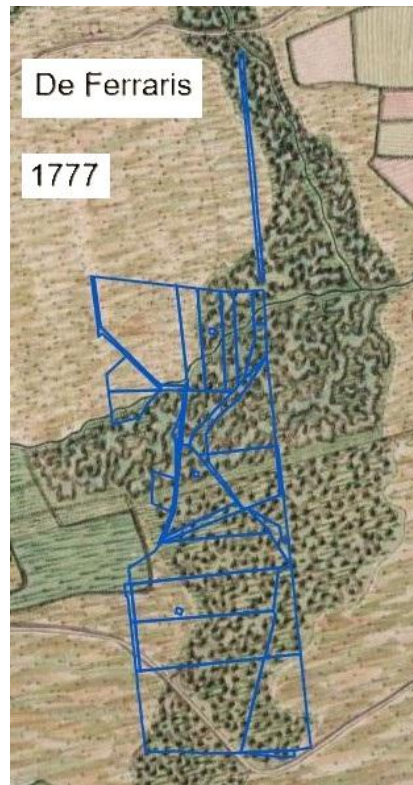
Op de **Fricx-kaart**, kaart van de Nederlanden uit **1712** wordt “Den Tösch” omschreven als “Bruyere d’ou l’ on tire des tourbes” – “*heide waaruit men turf trekt*” en “Maréageuses” “*moerassig of drassig*”. Joseph de Fricx was een bekende Brusselse graveur en uitgever uit de late 17e en vroege 18e eeuw. Hij werkte onder andere aan militaire en topografische kaarten in opdracht van de Spaanse en later Oostenrijkse overheid.

De Ferraris kaarten zijn een verzameling van 275 uiterst gedetailleerd topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Zij kwamen tussen 1771 en 1778 tot stand onder leiding van Joseph de Ferraris, generaal bij de Oostenrijkse artillerie, veldmaarschalk in de Oostenrijkse Nederlanden. Het is de eerste systematische en grootschalige kartering van een uitgestrekt gebied in West-Europa. Wanneer we de Ferraris-kaart uit **1777** bekijken, zien we inderdaad dat deze niet ontgonnen kavels een gebied was dat hoofdzakelijk bestond uit onbegaanbaar moeras, heide en laagstammig kreupelhout.

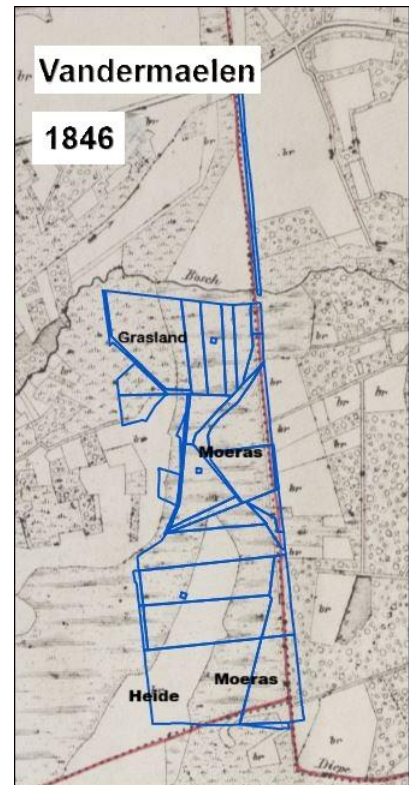
Wanneer we de **topografische kaart Vandermaelen** onderzoeken, stellen we vast dat het gebied grotendeels bestaat uit moeras, heide en weide – grasland. De kaart is een monumentaal cartografisch werk uit de 19e eeuw. Het is de eerste systematische topografische kaart van heel **België**, opgesteld tussen **1846 en 1854**. Ze werd opgemaakt onder leiding van Philippe Vandermaelen (1795–1869), een Brusselse cartograaf en geograaf, stichter van de Établissement Géographique de Bruxelles.

Afb. 6: Fricx-kaart

Afb. 7: De Ferrariskaart

Afb. 8: Kaart Vandermaelen

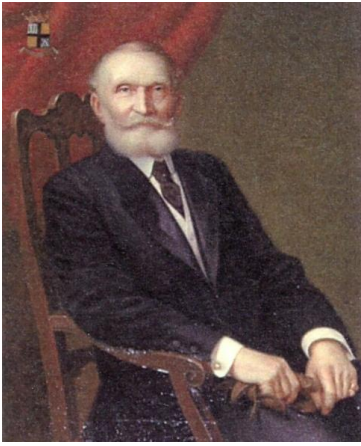
De ontginning

Tot 1865 was de gemeente Neeroeteren nog eigenaar van veel gemene gronden. In de volgende jaren werden deze gronden gedeeltelijk verkocht. Ook het gebied “Den Tösch” gelegen binnen de Schootheide werd enkele keren verkocht.

De woeste grond werd ontgonnen en kreeg stilaan een landbouwfunctie. Op basis van de kadastrale schetsen van 1877 en 1896 zien we dat de grotere percelen werden opgedeeld. Er werden wegen en afvoerkanalen aangelegd om het moerassig gebied te laten afwateren naar de Zanderbeek.

Op 5 januari 1916 werd “*Den Tusch*”, zoals beschreven in de notariële akte Notaris Schoolmeesters, verkocht aan 7 Elerse landbouwers en renteniers voor 43.000.00 fr. Ze beslisten om dit gebied van 68ha 19a 40ca gelegen onder Neeroeteren en Elen, aan te kopen om verder te ontginnen en te gebruiken voor landbouw.

De percelen werden gekocht van de adellijke familie Jean - Baptist de Harenne – Henvard woonachtig in Chaufontaine. Jean - Baptist de Harenne was de kleinzoon van Simon de Harenne, officier in het Pruisisch leger. In 1872 nam Jean - Baptist de Belgische nationaliteit aan en in 1886 werd hij toegelaten tot de Belgische adel met de titel ridder. De familie de Harenne was grootgrondbezitter in Neeroeteren en ook eigenaar in het bosgebied Jagersborg.

Afb. 9: Jean - Baptist de Harenne

Afb. 10: Familie de Harenne

De natte kavels werden verder geschikt gemaakt voor landbouw door de aanleg van losbeken rond het gebied en interne grachten die afwaterden richting Zanderbeek. Deze ontginningswerken hebben ongeveer 3 jaar geduurd.

De ontgonnen percelen woeste grond werden opgedeeld in 9 loten en op 29 mei 1919 bij onderhandse deling toegewezen aan Schroë – Schummers Henri, landbouwer, Smets-Verstraeten Louis, rentenier, Diris Jan en Mathieu, landbouwers, Roebroek – Lenders Pieter, landbouwer, Truyen – Demaeker Willem, landbouwer, Gara – Kollmeyer Mathieu, rentenier en Deckers – Schroë Mathieu, brouwer.

In de delingsakte werden de kavels beschreven met de aard weide, bouwland en schaarbosch waaruit we kunnen besluiten dat ze toen een landbouwbestemming hadden verkregen.

Onderhandse deling 29 mei 1919

De Roebroek. Lenders Pieter Mathys. Mari- Hubert en Delfheert landbouwers teken 2201.	Schroë. Schummers Henri landbouwer teken n.a.	C Weide de kener hun gronden palende lot 3, de janderbuis, met het geslakte gleyen over de losing van M^{re} nagant. palende het grondgebied teken de kener met de percelen B 1398 en deel van 1398 1398 met het perceel A 24 1/2 onder teken groot 14 Hec 22a.	B 1398 1398 1398	14 22
Boek deel q3 66 9 Oudekanda akte	Smets. Verstraeten Louis rentenier teken n.a.	C Weide palende loten 2 en 3 de kener met de percelen B 1398 en deel van 1398 1398 groot 6 Hec 8 1/2 a	B 1398 1398	6 8 1/2
	Diris Mathieu land- bouwer teken 1/2 volle eigenom en 1/4 bruchde buis	Weide palende loten 3 en 4 de kener met de percelen B 1398 en 4 1/2 1398 1398 groot 6 Hec 7 a	B 1398 1398	6 7 a
	Diris Jan landbouwer teken 1/4 volle eigenom 1/4 waarder eigenom. n.a.			
	Roebroek Lenders Pieter Mathys. Mari- Lenders landb. teken n.a.	C Weide palende loten 4, 7 en 8 en de Runderen teken de kener met de percelen B 1398 en deel van 1398 1398 1398 groot 11 Hec 6 1/2 a	B 1398 1398 1398 1398	11 6 1/2
		Weide bouwland B 896 en deel van 896	B 896 896	8 22 1/2

Los 7 Ernyen. Demaerke Willelm. landbouwer Edele M.A.	C weide palude bodem 1,6 en 8 de heumen mit de perceelen B 398 1398 8 en diel der n° 398 398 396 groot 8 36 60 a 85 c.	398 1398 398 398 396	H. A. C.
Los 8 Gara. Kollmeyer mathieu rentenier Edele M.A.	C weide o. Schaarboeck palude bodem 1,6 f en g in de Bodebbur de heumen mit de perceelen B 398 1398 8 en diel van n° 398 398 en 396 groot 8 36 60 a 85 c.	398 1398 398 398 396	H. A. C.
Los 9 Deekers. Schraai mathieu brommer Edele M.A.	C weide palude bodem 8, de heumen keulen, Bouwin Jan. en Swietken Lauvent de heumen mit de perceelen B diel der n° 398 398 396 groot 7 36 84 a 85 c.	398 1398 398 398 396	H. A. C.

Afb. 11: Uittreksel opgave 219 Registratie Maaseik gericht aan het Kadaster

Verankering van een landbouwgebied als natuurgebied

De grindwinning werd vanaf 1960 een belangrijke industriële sector in het Maasland. Men was steeds op zoek naar ontginningsgebieden voor Maas- en bergkiezel. Ook het landbouwgebied Armenbos - de Wateringen kwam in het vizier door de aanwezigheid van kiezel in de ondergrond. Het gebied gekend onder Armenbosch – De Wateringen met een oppervlakte van 322 ha werd geselecteerd als mogelijk ontginningszone. In dit gebied was ook “Den Tösch” gelegen.

Afb. 12: Zoekzones ontginningsgebieden in het Maasland

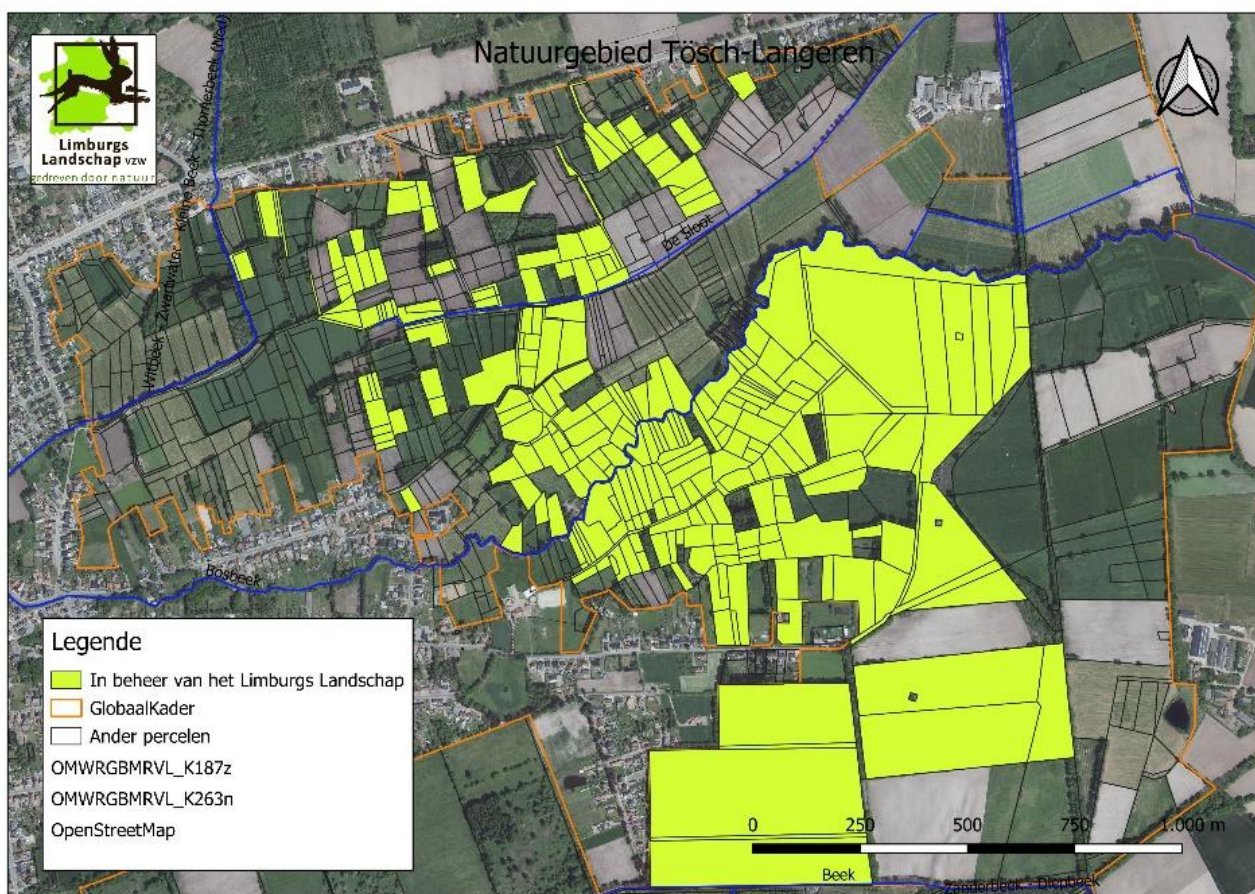
In 1978 werd een strategische terreinaankoop gedaan door Limburgs Landschap vzw om het rechtekken van de Bosbeek te voorkomen, waardoor het kleinschalige landschap behouden bleef.

Stilaan groeide ook de bewustwording dat natuurbehoud belangrijk was voor onze gezondheid, leefomgeving en levenskwaliteit. Het vergunningsbeleid werd gewijzigd waardoor enkel nog ontginningsprojecten voor grindwinning mogelijk zijn in consensus tussen de overheid, natuur, landbouw en de grindsector. Het ontginningsgebied Elerweert, gelegen tussen Elen en Heppeneert, is daar een eerste resultaat van.

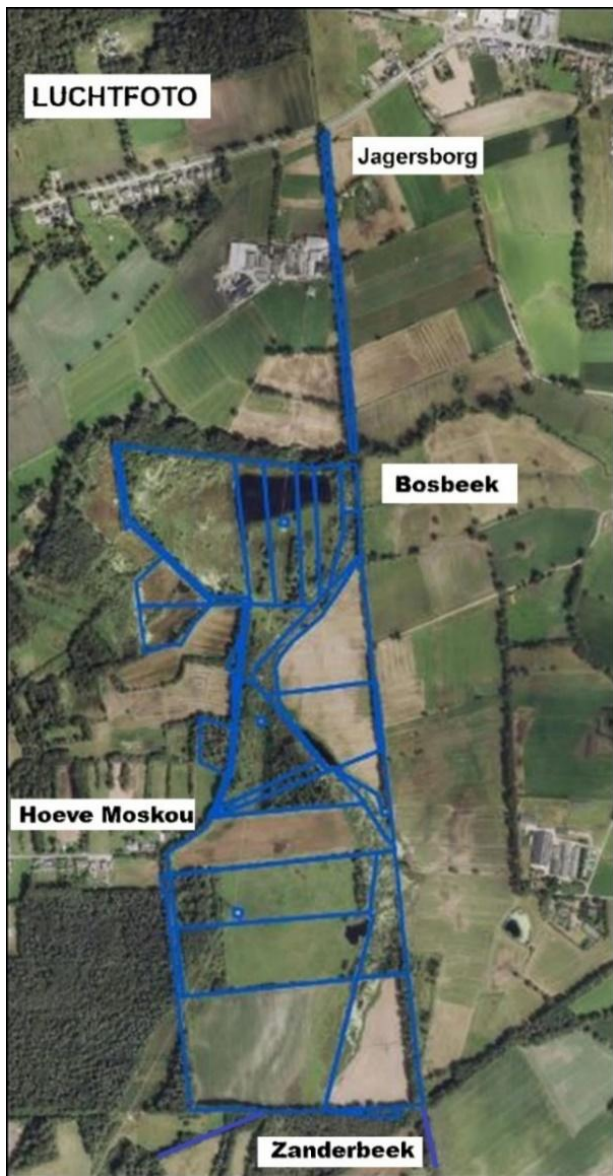
Door de overheid werd beslist om het gebied Armenbosch – De Wateringen niet te selecteren voor de grindwinning. Hierdoor kunnen we vandaag allen genieten van deze bijzondere biotoop “Den Tösch” die bewaard is gebleven voor de toekomst dankzij een aantal idealisten van Limburgs Landschap vzw en een gewijzigde visie op natuur en economie die de overheid toepast bij grindwinningsprojecten.

Recente inspanningen omvatten het planten van diverse boomsoorten, waaronder inlandse eiken, om de biodiversiteit te verhogen. In het Langeren wordt gewerkt aan het herstel van het bocagelandschap. Veel van de houtkanten en houtwallen die op de kaart van *Dépot de la Guerre* (1878) stonden, zijn nog steeds aanwezig. Via een landinrichtingsproject worden oude houtwallen en verbindingswegen hersteld.

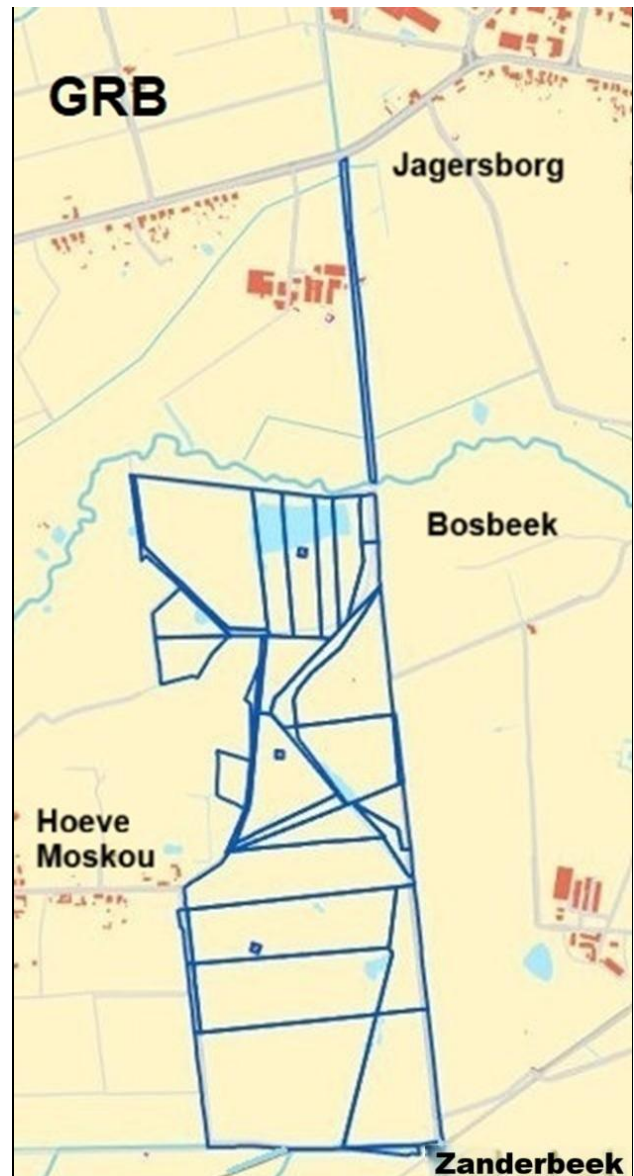
Limburgs Landschap vzw werd zeer actief in het gebied en beheert bijna 123 hectare natuur in Tösch-Langeren zoals aangegeven in gele kleur op de luchtfoto.

Afb. 13: Gronden in beheer bij Limburgs Landschap vzw

Afb. 14: Gebied Den Tösch

Afb. 15: Gebied Den Tösch

Maaseik 2025,

Jan Deckers

Bronnen:

- Limburgs Landschap vzw
- Francis Telen, Tösch 1996
- Wotra
- Bouwen door de eeuwen heen – Erfgoed Vlaanderen
- De geschiedenis van Eelen, Kannunik Vandeweerd 1908
- Geopunt
- Geneanet
- Digitale wateratlas
- Kadaster - Registratie
- Notaris Vancauwelaert
- Informatie: www.hetlemke.be - Grensmaas/ Maaseik / Den Tösch